

**MILAN HRDLIČKA (2023):
KAPITOLY Z DIDAKTICKÉ GRAMATIKY
(SE ZŘETELEM K ČEŠTINĚ JAKO CIZÍMU JAZYKU)**

Praha: Nakladatelství Karolinum

Marie Čechová

Záměrem Milana Hrdličky je nejprve představit různé druhy gramatiky, posoudit vztah tzv. vědecké a didaktické lingvistiky a následně se soustředit na vybrané problémy z gramatiky didaktické.

Hlavním cílem Hrdličkovy monografie je výklad podstatných znaků didaktické gramatiky, a to především z pohledu výuky češtiny, resp. zejména mluvnické roviny českého jazyka, pro její nerodilé mluvčí. Předložená práce představuje kompaktní a strukturovaný souhrn z autorových předchozích odborných prací. Přináší řadu užitečných poznatků, dlouholetých, vlastně celoživotních lingvodidaktických zkušeností z tuzemských a zahraničních vysokoškolských pracovišť, výsledků výzkumů i s praktickými doporučeními pro vyučující češtiny jako cizího jazyka. Přitom nejen obecné výklady v části I, II, III jsou přínosné i pro učitele a studenty češtiny jako mateřského jazyka, ale i speciální kapitoly z morfosyntaxe mohou být i pro ně užitečné, protože některé neznalosti, chyby a nedostatky jsou společné jak nerodilým, tak rodilým mluvčím.

Představovaná publikace se skládá ze sedmi oddílů, z nichž první tři, obecnějšího rázu, jsou vzájemně propojeny. Čtvrtá část se zaměřuje na vybrané problémy, jež působí — podle autorových zkušeností, a nejen jeho — jinojazyčným uživatelům největší obtíže. Za těmito částmi následuje závěr, seznam literatury a anglické resumé.

Za úvodní kapitolu je zařazena jako druhá, nejobsáhlejší kapitola Gramatika a její druhy, základní rysy mluvnické roviny češtiny. V ní autor vymezuje pojem gramatika, posuzuje ji jako integrální součást učení se cizímu jazyku, jako naučitelný systém strukturních jazykových a řečových principů a pravidel. Pojednává zvláště o podstatných rysech gramatiky češtiny, a to se zřetelem k procesu učení. Charakterizuje vybrané druhy gramatiky a zaměřuje se na její specifický „druh“, a sice na gramatiku jím označovanou jako didaktickou. V této části 2.5 pod názvem Další druhy gramatiky je však uvedena jen gramatika lexikální (2.5.1).

Třetí kapitola II. části rozlišuje gramatiku lingvistickou a didaktickou, přitom právem odmítá pojetí didaktické gramatiky jen jako prostou aplikaci vědecké. Připomíná, že didaktická gramatika přináší mnohé zajímavosti a podněty pro gramatiku lingvistickou (v tom je naprostá shoda s mým stanoviskem, viz Čechová 1988).

Kapitola čtvrtá má v názvu vybrané rysy mluvnice, snad pro jednotu formulační mohl autor raději psát o gramatice. K vybraným rysům češtiny se vztahuje její variantnost, příznakovost a bezpříznakovost výraziva a uplatňování analogie. Pátá kapitola se soustředí na faktory ovlivňující proces učení se jazyku z hlediska obtížnosti. Tempo osvojování si cizího jazyka usnadňuje pozitivní transfer, naopak ho zpomaluje transfer negativní. Analogie nemá jen jednoznačně kladný efekt, nadměrná analogie má totiž negativní vliv, vede např. k hyperkorektnosti (viz *dvěmi*). Můžeme se ptát: Patří probírané tempo akvizice sem, či až do následující části knihy?

V části III — Didaktická gramatika a akvizice jazyka — se M. Hrdlička zastavuje u problematiky učení se jazykovému kódu i u otázky jeho osvojování. Zřetelně vymezuje rozdíl mezi pojmy osvojování si jazyka (intuitivní, živelné) a učení se jazyku (cílevědomé, programované). Poukazuje na roli poučky (může být zjednodušená, postupně doplňovaná, nikoli defektní) se zdůrazněním potřeby její validity. Pozornost věnuje mnohým dalším podstatným otázkám, kupř. postavení mluvnice ve vybraných metodách výuky jazyka. S kritičností přistupuje k různým metodám, představuje běžně známou metodu gramaticko-překladovou, ale také situační (je vymezena jako realizace řečového chování podle behavioristického modelu, prezentovaného na typizovaných situacích), audioorální a komunikační, u ní (jako jím doporučované) se oprávněně pozdržuje, věnuje se výkladu chápání role gramatiky, protože u ní bývá podceňována, a dokonce odmítána jako nežádoucí. V centru autorova zájmu jsou dále zásady výběru a uspořádání mluvnického učiva, výklad tzv. neparalelních mluvnických kategorií (při neexistenci ekvivalentního prostředku v cílovém a mateřském, popř. jiném známém jazyce), lingvodidaktické prezentace mluvnice českého jazyka ve vyučovacích materiálech češtiny pro jinojazyčné mluvčí apod.

V promyšlené stavbě knihy překvapí v třetí části (kap. 8.4.1) prezentace konkrétního jevu, totiž slovesa *být* — M. Hrdlička ho zdůvodňuje a ukazuje na příkladech — v češtině jde o jev mimořádně významný, frekventovaný, který v některých jazycích nemá jeden příslušný pendant. Kapitola osmá je zakončena úvahou o výhledu do budoucnosti i s kritikou eklektismu.

Kapitola desátá se soustřeďuje na řazení učiva při probírání deklinace: (řídce užívané) vertikální, tj. podle systému paradigmat, a běžné horizontální pořadí, tj. po pádech. Následují úvahy o vhodném pořadí pádů, o posloupnosti slovesných tříd a časů (dobře promyšlený je návrh probírat čas budoucí před minulým). Dále se autor v kapitole jedenácté orientuje na prezentaci vybraných témat v učebnicích pro cizince. Tady se zdržuje soustavnějších kritických výhrad k jednotlivým titulům. Ty přímo a výstižně pojmenovával ve své starší publikaci (Hrdlička 2009). Zaměřuje se na disproporce, nevyváženosti, chyby a omyly (z poznaných se žáci nejvíce poučí), na nekonceptnost v prezentaci mluvnických výkladů. Do této kapitoly je začleněn sice velice důležitý a náležitě pojatý pasus o vztazích spisovné a obecné češtiny, M. Hrdlička jako aktivní znalec moravských dialektů nezapomíná k nim přihlížet — vedle obecné češtiny (jež mezi nespisovnými útvary v učebnicích zřetelně dominuje) — avšak jeho přiřazení sem vyvolává otázku: Proč je přičleněn právě sem?

Postup v kapitole dvanácté autor označuje jako pozoruhodný — netuším však, co je pozoruhodného na simplifikujících přístupech (kap. 1.2.1). Právem se zaměřuje i na místo otázky ve výuce cizinců, a to nejen na problémy v kladení otázek pádových (viz třináctá kapitola). Část třetí zakončuje pasus o kontrastivní metodě a pokus o řešení otázek spjatých s existencí neparalelních mluvnických kategorií v jazyce mateřském a cílovém a o upotřebitelnosti metafory ve výuce (kap. 14.3.2) — metoda je výhodná např. při výkladu slovesného vidu: fotografický snímek a perfekтива × filmování a imperfekтива.

Ve čtvrté části nazvané Vybrané lingvodidaktické kapitoly z morfosyntaxe současné češtiny se autor věnuje těm problémům, které činivají cizincům nemalé potíže: Komentuje rozdíly mezi nominativem a instrumentálem, mezi druhy pasiva opis-

ného a zvrátneho, představuje různé typy prostředků posesivity, podrobně rozebírá lingvodidaktickou problematiku číslovek, prezentuje slovesný vid (s účelným využitím signálních slov, např. *jakmile*), české předložky, neočekávaně patřící k nejobtížnějším pasážím (s užitečným využitím vlastních výsledků výzkumu), a stručně probírá i zásady slovosledu. V kapitole o slovesných třídách informuje o různých klasifikacích, o jejich přednostech i nedostacích. Sama za vhodnou považuje pro cizince nejjednodušší, hrubé rozčlenění na tři slovesné třídy (viz tabulka Čechová a kol. 2012: 261), což by usnadnilo studentům učení, zvláště na jeho počátku.

Ne se všemi názory autorovými je nutno souhlasit, ne všechny vývody jsou bezproblémové (viz pasáž o číslovkách, kupř. výraz *mnohý* v konfrontaci s *mnoho* považuje za univerzálnější, bezpříznakový; nebo která z variant je frekventovanější: *jeden/jedna/raz, dva/dvě, tři*, ale vše má podloženo sondami mezi studenty).

Na konci knihy čtenář najde stručný obecný závěr, následovaný bohatým, rozsáhlým seznamem odborné literatury a učebnic. Přesto v něm chybí několik autorů, o nichž se M. Hrdlička v textu zmiňuje, např. Uličný nebo Čechová, zřejmě Eva, a kol. (bez iniciály rodného jména v textu může dojít k omylu, že jde o Marii). Nejen bohatý, rozsáhlý seznam použité literatury, ale především v textu prokázaná zevrubná znalost odborné literatury z oblasti vzdělávání v bohemistice, zaslouží ocenění. Zvláště pak bych vyzdvihla uplatnění autorových osobních zkušeností z výuky studentů pocházejících z celého světa a z jeho zahraničních misí v Bruselu a zejména v Asii.

Spis je přehledně členěn, návaznost kapitol a podkapitol je logická, koncepce práce je promyšlená, směřuje se od obecného ke konkrétnímu (odlišení gramatiky lingvistické a didaktické), vychází z náležité odborné báze (viz reprezentativní soupis odborné literatury).

Knih sice neobsahuje věcný rejstřík, čtenář ho ale nemusí postrádat, protože obsah knihy je podrobně rozpracován, hierarchické členění na části, kapitoly a podkapitoly s názvy obsahujícími všechny podstatné termíny-pojmy umožňuje čtenáři dobrou orientaci v textu a zároveň nahrazuje do jisté míry i věcný rejstřík, takže nevytýkám jeho absenci. Chybí však jmenný rejstřík.

Hrdličkův spis považuji za užitečný jak z hlediska rozvoje teorie vyučování češtině jako cizímu jazyku, tak z hlediska vyučovací praxe. Poměrně útlý Hrdličkův spis (o 104 stranách včetně aparátu) shrnuje nejen autorovy osobní zkušenosti, ale stručně a úsporně i poznatky celého oboru, výuky češtiny jako cizího jazyka, a dokonce i jisté základní poznatky o výuce češtiny jako takové, protože srovnává i výsledky studentů — nerodilých mluvčích s rodilými Čechy, kteří ne vždy dopadli lépe.

Co se mi ale opravdu nelíbí? Autorova skepse, který ve svých třiašedesáti letech chce házet flintu do žita, když píše, že jde o jeho „poslední rozsáhlejší odbornou práci“ (s. 8). To píše můj žák, který je o třiadvacet let mladší?! Věřím, že ještě mnoho stran popíše užitečnými výklady.

BIBLIOGRAFIE:

- Čechová, M. (1988): K vztahům
tzv. lingvodidaktiky a lingvistiky, in:
Nekvapil, J. — Šoltys, O., *Funkční lingvistika
a dialektika 1*, Praha: ČS AV, Ústav pro jazyk
český, s. 181–189.
- Čechová, M. a kol. (2012): *Čeština — řeč a jazyk*.
Praha: SPN.
- Hrdlička, M. (2009): *Gramatika a výuka
češtiny jako cizího jazyka. K prezentaci
gramatiky českého jazyka v učebnicích
českého jazyka pro cizince*. Praha:
Karolinum.